

OVE GULDBERG OG BOGHANDLER J.G. ROTHE

EN FORLAGSKONTRAKT FRA 1766 OG DENS OPSIGELSE

AF

HARALD ILSØE

Trykke- og forlagskontrakter fra ældre tid er der ikke levnet mange af, fordi de normalt er blevet kasseret, når de har opfyldt deres formål. Nogle få bevarede viser, hvordan de ellers kunne have kastet tiltrængt lys over spørgsmål som eksistensen og størrelsen af trykker- og forfatterhonorarer, oplagstal og andet mere. De ældste kendte i Danmark vedrører trykningen af offentligt støttede foretagender som Christian III's bibel 1550 og Christian IV's 1632. Men der har givetvis også jævnligt været indgået skriftlige kontrakter om trykning mellem enkelte forfattere og deres bogtrykker. Et eksempel omtales i 1620erne på grund af en strid mellem professor Caspar Bartholin og bogtrykker Salomon Sartor, og flere kendes fra 1700-tallet, hvor nogle kontrakter er bevaret i deres fulde ordlyd. Her skal fremlægges en forlagskontrakt og et par breve om dens opsigelse mellem kontrahenterne professor i Sorø Ove Guldberg, senere kendt som Ove Høegh-Guldberg, statsminister og amtmand (1731–1808), og hof- og universitetsboghandler Johann Gottlob Rothe, virksom i København ca. 1760–1800.

Guldberg var 1764 blevet lærer for arveprins Frederik og havde, inden han 1771 blev prinsens kabinetssekretær, tid til at dyrke sine historiske interesser, hvad der resulterede i arbejdet på en verdenshistorie på dansk skrevet for ungdommen. Som det fremgår af forlagskontrakten indgået med boghandler Rothe (aktstykke I), blev værket planlagt til at udgøre 2 bind i normalt oktavformat (median octav), hvert bind bestående af ca. 2 'alfabeter', dvs. 2 gange 23 ark = 46 ark à 8 blade eller 16 sider = 736 sider. Oplaget skulle være på 1200 eksemplarer og forfatterhonoraret beløbe sig til den beskedne sum af 4 rigsdaler pr. trykark samt 10 frieksemplarer trykt på det finere skrivepapir. Guldberg på sin side overlod Rothe forlagsretten til de to første

oplag og forpligtede sig til at fremsende manuskript til de første 16 ark inden for en vis frist og derpå løbende i ugentlige leveringer.

Det viste sig imidlertid, at Guldberg ikke kunne begrænse sig. Under et besøg hos trykkeren, bogtrykker A.F. Stein, mens trykningen af første bind stod på, konstaterede Rothe, at værket tegnede til at blive mere end dobbelt så stort som aftalt. Høfligt men bestemt lod han i et brev Guldberg vide, at han under disse omstændigheder måtte løses fra kontrakten, og uden omsvøb indvilgede Guldberg lige så høfligt heri. Titulaturen „Højvelbaaren“ viser, at Guldberg socialt rangerede et par trin højere end Rothe, som blot var „velædel“, og det var derfor Rothe der måtte indfinde sig på Guldbergs bopæl for at få sagen bragt i orden (aktstykke II-III). Rothe medbragte de relevante regnskabsbilag, og den påfølgende bekræftelse af, at han havde fået sine udlæg dækket, findes i hans egenhændige afskrift af afregningen (aktstykke IV). Udlæggene gjaldt navnlig indkøb af trykpapir importeret via Lübeck i et omfang af 13 1/2 balle. Da 1 balle papir svarer til 5000 ark, var der hermed taget højde for både en vis spildprocent og en mindre forøgelse af det planlagte førstebind på ca. 46 ark i 1200 eksemplarer.

Verdenshistorien udkom alligevel, trykt af Stein, men med Guldberg som sin egen forlægger, altså for egen regning og risiko. Og det viste sig snart, at Rothes forretningsfornemmelse havde været sikker nok, for Guldberg kunne eller ville ikke fravige indholdets bredde. De tre bind, der udkom 1768-72, nåede kun frem til den Peleponnesiske Krig(!), og han fik den aldrig ført den videre, hvad enten det skyldtes manglende tid eller svigtende afsætning. På et eller andet tidspunkt må Stein have overtaget restoplaget, for i katalogen over restlageret efter hans død 1786 anføres verdenshistorien blandt forlagsartiklerne med alle tre bind samlet i 25 eksemplarer plus sidste bind i yderligere 250 eksemplarer. At Guldberg iøvrigt ikke havde været udelt tilfreds med Rothes dispositioner fremgår af en beklagelse i fortalen til første bind: „Skulde Papiret synes mindre got, og Trykningen selv for tet, da vilde man undskylde mig, som blev først Forlegger, da Værket var halvt færdigt“.

Aktstykkerne findes i E.C. Werlauffs efterladte historiske samlinger, Werlauffs Manuskripter nr. 34 fol., og må stamme fra Rothes arkiv. Andre rester heraf, fem breve til Rothe fra digteren Johs. Ewald og et enkelt fra forfatteren J.C. Tode, har Werlauff oftentliggjort i *Genealogisk og biographisk Archiv*, 1840-49, s.125-29 og 340-41; s. 125 oplyses i en note, at originalerne blev solgt på auktion efter en lidet kendt boghandler i København H.G. Ludwig. Ved gengivelsen af Rothes tyske

brevkoncept og kladdeagtige kopi af afregningen er der foretaget enkelte bogstavudfyldninger og normaliseringer, hvorimod der ikke er gjort forsøg på at tyde udstregede ord.

(Oplysninger om og henvisninger til ældre trykke- og forlagskontrakter findes i Harald Ilsøe: *Bogtrykkerne i København og deres virksomhed ca. 1600-1810*, Kbh. 1992, s. 44 og 267; smst. s. 166ff om bogtrykker Stein og hans gode forhold til Guldberg).

AKTSTYKKERNE

I: Kontrakt mellem Ove Guldberg og boghandler Rothe

Vi underskrevne, ieg Ove Guldberg Professor og Informator ved hans Kongelige Høyhed Arve Printsens, og ieg Johann Gottlob Rothe Boghandler i Kiøbenhavn, giøre hermed vitterligt, at vi med fuld Villie er komne overeens om følgende Poster:

1) Jeg Ove Guldberg forbligter mig herved i krafftigste Maader til at udarbeide et brugbart og saa got Compendium af den allmindelige Historie, som ieg under mit Navn vil være det bekient. Det skal skrives i det danske Sprog og trykt udgiøre i median Octav ungefehr 4 Alphabeter, noget mere eller mindre.

2) Dette Værk overlader og afhændiger ieg herved til Velædle Herr Rothe og hans Arvinger, saa at han og de skal eie det og kunde giøre sig det saa nyttigt som de best veed og kand. Baade det første og andet Oplag af Værket skal høre ham og dem eene og allene til, naar han eller De opfylde opfylde de Forbindelser, som herunder findes, og De paa deris Side have forpligtet sig til.

3) Jeg lover, naar Gud sparer mig Liv og Helbred, og befrier mig fra andre Vanskeligheder, der kunde berøve mig aldeles Tiiden, da at levere Velædle Hr. Rothe nu til Mikkelsdag [dvs. 29. sept.] 1766 af Værket 16 Ark, og siden ugentligen eet Ark eller meere, da Trykningen uden Ophold kand begyndes og fortsættes, indtil man leverer den første Tome og 2 Alphabeter færdig til Udgivelse.

4) Jeg lover og strax, saasnart den første Tome er færdig, ufortøvet at legge Haand paa den anden Tome, saa at Trykningen af den kand 16 Uger efter den førstes Udgivelse begynde og fortfare paa samme Maade

som ved den første, paa det at hele Værket kunde nest Guds Hielp være færdig inden Nytaar 1768 fra Trykningen, og før, om det er mueligt.

Videre

5) skulde ieg døe eller uimodstaaeligen hindres fra at fortsætte og fuldende Værket, da skal følgende gielde:

- (1) er den første Tome færdig, eller og heele Værket fra min Haand in Manuscripto, da skal det udleeveres til Velædle Hr. Rothe, imod at han eller hans Arvinger opfylder deris Contract
- (2) Skulde den første Tome alleene være færdig, da giælder vor Contract for dem
- (3) Skulde den første være trykt, og den anden ikke færdig, da skal det overlades til Hr. Rothe, enten han vil have eller ikke, hvad der kand findes deraf, imod at han betaler for dette halvfærdige 2 rdr. for Arket, og om det trykkes, da erindre Læserne, hvorvidt mit Arbeide gaaer.

Jeg Johann Gottlob Rothe forbinder mig herimod til følgende Poster:

1) at betale til Velb. Hr. Professor Guldberg fiire Rixdaler for hver tryckt Ark af sammes almindelige Historie, dog under Vilkaar at mig leveres en heel Tome færdig. 10 Exemplarer af hver Tome paa fiint Skrivpapier skal og af mig til Hr. Professoren udleveres.

2) Jeg forbinder mig og til at lade ommeldte Værk trykke paa got hvidt Trykpapier med gode og rette Skrifter i median Octav. Trykningen skal begynde saa snart Hr. Prof. leverer mig 16 ark, og siden uden Ophør med Fliid fortsettes.

3) Jeg lover, ikke at gjøre det første Oplag stærkere end paa 1200 Exemplarer, de paa Skrivpapiir indberegnede.

4) Skulde det skee, at det første Oplag skulde bortselges og derfor et andet Oplag agtes nødvendigt, da siden Hr. Prof. Guldberg ogsaa har overladt mig samme, forpligter ieg mig til

- (1) at udbede hertil Professorens Tilladelse, og at indrykke, hvad Forandring og Tillæg han i Værket kunde ville gjøre
- (2) at betale da til ham og Arvinger 2 rdr. for hvert Ark i dette nye Oplag. Thi paa anden Maade har ieg ingen Ret til samme.

5) Da disse tvende Oplag under slige Vilkaar ere mig og Arvinger overlade, saa forpligter ieg mig til og forpligter og mine Arvinger at opfylde disse Vilkaar i alle deres Poster. Og skulde eller vilde vi ikke opfylde dem: skulde og vilde vi ikke gjøre et nyt Oplag Fem Aar, efter at det første Bind agtes for udsolgt, da staaer det til Hr. Professor og hans Arvinger, herom nu efter eget Tykke at gjøre hvad de vilde.

At vi saaledes ere komne overeens, det bevidner vi herved ved begges vores egenhændige Underskrift og hostrykte Seigl.
Kiøbenhavn den 24. Junii 1766. Jeg som Forlæggeren

Johann Gottlob Rothe

Frafalden og ophævet
Kiøbenhavn d. 30. Martii 1768.
Guldberg

Hern Professors Contract
den ich von Ihm gehabt,
habe auch wiederum zurück
geliefert. Rothe

II: *Brev fra Rothe til Guldberg* (rettet kladde)

Hochwohlgeb. Hr. Professor!

So ungerne ich auch dran gehe, Ihnen meine Gedanken zu eröffnen, so sehr sehe ich mich gleich wohl dazu genöthiget. Da ich vor einigen Tagen zum Buchdr. Stein ging um zu sehen wie es mit dem Druck dero Universalgeschichte stünde, so erschrock ich sehr, als ich da erst den Anfang des 3ten Zeitalters setzen machen sahe; und wie nun hinzu wenigstens noch ein 12 bogen nöthig seynd, so rechnete ich nach, dass dieser Band von vier Zeitaltere wenigstens über 2 alphabet wegnehmen würde. Wo ist es nun möglich, dass die übrige 14 Zeitalter in den 2ten Band gebracht werden oder d. ganze Werck nur 4 Alphabet, etwas mehr oder weniger, ausmachen kan? Nach meiner Rechnung muss diess Werck wenigstens zu einer Grösse von acht Alphabeten u. drüber anwachsen. Da dass aber kein Compendium sondern förmlich ein viel zu grosses Werck ist, worauf ich nie contrahiret und wo meine Kräfte solches heraus zu drucken ganz erschöpfet u. nie hinreichend seyn würden, so habe ich nicht länger entziehen Eur. Hochwohlgeb. zu melden, dass ich gerne auf mein Verlagsrecht Verzicht thun u. an einen solchen Verleger überlassen würde, welchen Eur. Hochwohlgeb. dazu am geschichtesten fänden u. zu erinnern beliebig möchten. Ich verlange nichts als meine Auslagen erstattet zu sehen, u. d. Pappier überliefe ich vor dem Preis wie ichs selbst bezahlt habe. Ich wünschte dieses gerne vor meiner Abreise nach Leipzig in Richtigkeit gebracht zu sehen, weil solche den 25ten dieses so Gott will vor sich gehen soll. Ich

werde nie aufhören Eu. Hochwohlgeb. zeitlebens mit der grössten Hochachtung zu bezeugen wie unveränderlich ich seyn werde

Dero ergebenster Diener

J. G. R.

Kph. d. 14. Merz 1768.

III: *Brev fra Guldberg til Rothe*

Velædle Høistærede Hr. Rothe.

Det er sandt, at Deres Brev forundrede mig; men jeg er intet vred: jeg hverken frygter eller bør frygte for mit Arbeide, og skal derfor gandske villigen modtage det igien og udbetale det udlagte, saa snart jeg faaer seet Regningernes Natur, saavel for Papir som med Bogtrykker, og jeg bliver fornøiet med dem, og hertil endnu eenig med Deres Velædelhed angaaende Tiden, jeg skal udbetale Dem det udlagte. Vær saa god, om De kand, denne Eftermiddag at besøge mig Klokken 3 og at tage med sig saavel de Originale Regninger for Papir, som contracten med Bogtrykkeren, vi skal da i en Time afgjøre alt og undgaae Skriverie. I øvrigt forsikrer jeg, at jeg ligefuldt er Deres Ven og skal stedse være med Høiagtelse

Deres Velædelheds
tjenstskyldigste Tiener
Guldberg

Kløb. d. 16. Mart. 1768.

IV: *Regning fra Rothe til Guldberg* (betegnet 'Copia')

Hochwohlgeb. Hr. Prof.

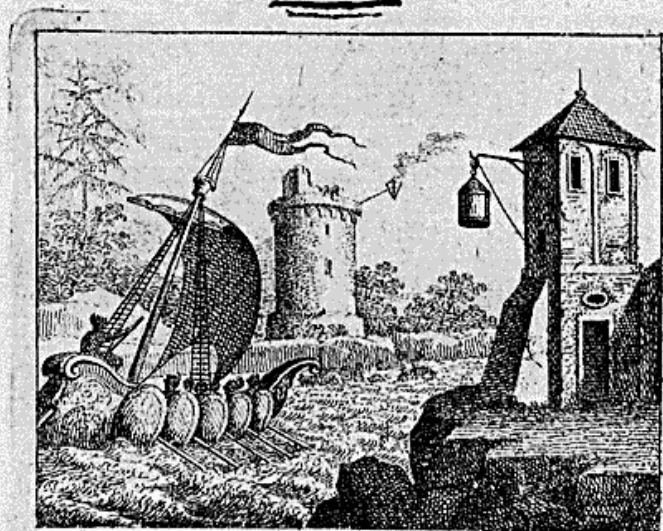
Dieselben empfangen nun ietzt 1) Die Original Quitt. vom Pappiermacher Vanselau[?] 2) Des Buchdrucker Steins Accord von seiner eigenen Hand: Mein Vorschuss ist:

På modstående side: Titelbladet til første bind af Verdenshistorien er forsynet med en kobberstukket vignet, der viser et oldtidsskib på vej i havn, måske havnen i Alexandria, hvor det første fyrtårn ifølge overleveringen blev bygget.

Verdens Historie,

forfattet
af
Ove Guldberg.

I. Deels. I. Bind.

Kiøbenhavn, 1768.
Trykt hos August Friderich Stein.

	Rdl.	Mk.	Sk.
Das Pappier: 13 1/2 ballen	135		
Fracht von Lübeck, also Kosten auf der Zollbude u. herein zu führen	10	5	8
Dem Buchdrucker habe noch Co [= a conto?] mehr bezahlt also	10		
Laut Quitt. an Eur. Hochwohlgeb.	50		
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	205	5	8

Kph. d. 17. Merz 1768

Dieses ist die ganze
Suma meiner Auslagen
Joh. Gottlob Rothe

Diess Geld ist mir den 30. Merz 1768 von Hern Professor Guldberg
bezahlet worden. Rothe.

SUMMARY

HARALD ILSØE: *Ove Guldberg and the book dealer J.G. Rothe. A publisher's contract from 1766 and its cancellation*

A detailed contract signed in 1766 between professor Ove Guldberg (later famous as prime minister and *amtmand*) and the Copenhagen book dealer and publisher J.G. Rothe is reproduced from E.C. Werlauff's collections. The contract concerns the publication of a world history in two volumes of 736 pages in octavo. The edition was to be 1200 copies and Guldberg as author was to receive 4 rigsdaler per printed sheet plus 10 free copies. But during the printing of the first volume Rothe discovered that the work was larger than agreed on and demanded the collection of the contract. Guldberg had to agree to recompense Rothe for his costs and himself pay for the printing of his „World History“, which appeared in two volumes, 1768-72. It only got as far as the Peloponnesian War and was never completed.